

УДК 330.14

Федулова І. В.,

д.е.н., професор,

кафедра менеджменту та адміністрування,

Національний університет харчових технологій, м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ ЗМІН ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАПІТАЛУ

В статті поставлена задача визначити підходи до аналізу капіталу за допомогою дослідження структурних зрушень. Структура капіталу підприємства визначається сукупністю його складових та зв'язками між ними. Ці зв'язки визначають внутрішню будову формування та організацію капіталу як цілісної системи. Пропонується для дослідження інтенсивності і масштабності розвитку структури капіталу використовувати коефіцієнти структурної і масштабної мобільності. Коефіцієнт структурної мобільності говорить про інтенсивність структурних змін капіталу підприємства, а коефіцієнт масштабної мобільності – про масштабність узагальненої оцінки капіталу. На основі зазначених оцінок можна обґрунтовувати стратегічні напрями розвитку окремих складових капіталу.

Ключові слова: капітал, структура капіталу, оцінка капіталу, коефіцієнт структурної мобільності, коефіцієнт масштабної мобільності.

ИССЛЕДОВАНИЕ СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КАПИТАЛА

Федулова И. В.

В статье поставлена задача определить подходы к анализу капитала с помощью исследования структурных сдвигов. Структура капитала предприятия определяется совокупностью его составляющих и связями между ними. Эти связи определяют внутреннее строение формирования и организации капитала как целостной системы. Предлагается для исследования интенсивности и масштабности развития структуры капитала использовать коэффициенты структурной и масштабной мобильности. Коэффициент структурной мобильности говорит об интенсивности структурных изменений капитала предприятия, а коэффициент масштабной мобильности - о масштабности обобщенной оценки капитала. На основе указанных оценок можно обосновывать стратегические направления развития отдельных составляющих капитала.

Ключевые слова: капитал, структура капитала, оценка капитала, коэффициент структурной мобильности, коэффициент масштабной мобильности.

RESEARCH OF STRUCTURAL CHANGES IN THE EFFECTIVENESS OF APPLICATION OF CAPITAL

Fedulova I.

This article aims to identify approaches to problem analysis of capital through the study of structural changes. The capital structure of the company is determined by a combination of its components and connections between them. These relationships define the internal structure of capital formation and organization as an integrated system. It is proposed to study the intensity and the scale of capital structure ratios use of structural and scale mobility. Structural mobility ratio suggests the intensity of structural changes in capital enterprise, mobility and the coefficient scale - the scale generalized estimation of capital. Based on these estimates can justify the strategic directions of development of individual components of capital.

Keywords: capital, capital structure, capital appreciation, coefficient of structure mobility, coefficient of scale mobility.

Постановка проблеми. Капітал як економічна категорія відома давно, але отримала новий зміст в умовах ринкових відносин. Він виступає головним економічним фактором створення і розвитку підприємства, у процесі свого функціонування, забезпечує інтереси держави, власників і персоналу і характеризує загальну вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, які інвестуються у формування його активів. В теперішній час в науковий обіг введено щонайменше чотири основні форми капіталу: економічний, людський, соціальний і інтелектуальний. Всі ці види капіталу в тій чи іншій ступені мають вищенаведені властивості.

Інституціональні підходи до визначення економічного капіталу розглядаються в правах власності, які розглядаються як легітимні права до використання господарських ресурсів і отриманих доходів, які в основі своїй дозволяють виділити формальні статуси власника або не власника міноритарного або мажоритарного акціонера.

В економічному капіталі зосереджена особа частина продуктивних сил – робоча сила, завдяки якій стає можливим виробництво прибавочної вартості. Робоча сила пов'язана в першу чергу з фізичним станом індивіда, який характеризується його здоров'ям, рівнем працездатності, фізичними і психічними властивостями. При цьому робоча сила, як властивість до праці, не зводиться тільки до вищеназваних властивостей. Кваліфікована робоча сила має сукупність таких особистісних професійних знань, умінь, навичок, які отримує в процесі освіти і підвищення кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діагностика капіталу дозволяє комплексно оцінити ефективність використання ресурсів, які застосовуються підприємством для отримання наднормативного прибутку. Основними етапами такої діагностики є: визначення величини та дослідження структури капіталу; оцінка рівня капіталу підприємства; аналіз й оцінка показників формування та використання капіталу на основі детермінованої моделі; організаційно-інформаційне забезпечення процесу управління капіталу.

Однією з ознак капіталу є те, що він має ліквідність, а саме може перетворюватись у грошову форму незалежно від своєї первісної форми. Це відноситься до всіх типів формалізованого і неформалізованого капіталів. Відповідно до цього можна говорити про те, що будь-який капітал може бути оцінений.

Вартість є однією з основних ознак товару і вона виникає в процесі передачі права власності. Щоб продати права на використання капіталу або використати його у власному виробництві, необхідно провести його оцінку.

Мета статті. Визначити підходи до аналізу капіталу за допомогою дослідження інтенсивності і масштабності розвитку його структури.

Основні результати дослідження. Структура капіталу підприємства визначається сукупністю його складових та зв'язками між ними, що мають стійкий характер, визначають внутрішню будову його формування та організацію капіталу як цілісної системи. При дослідженні структура капіталу підприємства виступає як спосіб описання його організації з урахуванням основних зв'язків та функцій, які він виконує в процесі свого функціонування. Структура капіталу характеризується певною ієрархічністю так як кожен його компонент потрібно розглядати як систему (підсистему) більш широкої корпоративної системи.

Капітал складається із уречевленої і неуречевленої частини. Уречевлена – це фізичний і фінансовий капітал, а неуречевлена – це людський, інтелектуальний, споживчий, соціальний, тощо.

Немає єдиного погляду на те, що включати до неуречевленої частини капіталу і яким чином проводити його розподіл. Для цього потрібно розглянути сутність сучасних концепцій людського, інтелектуального і соціального капіталів і виявити яким чином було б доцільно структурувати капітал з приводу управління їм в цілому і зокрема його окремими складовими.

Особливостями формування системи оцінки капіталу підприємства є такі [1]:

– структура капіталу підприємства не є однорідною і, попри різні трактування фахівців, складається з різних елементів: структурних, ринкових і людських активів. Кожен з цих елементів ґрунтується на використанні комунікацій різних видів і ступеня інтенсивності інформаційних потоків;

– на рівень потенціалу та ефективність управління капіталом впливають технологічні, інформаційні, правові, економічні та соціальні чинники, вага яких може бути визначена в статичній для окремого підприємства або в динаміці з певним ступенем невизначеності;

– більшість розроблених методів оцінювання капіталу мають універсальний характер, тобто були створені для оцінювання активів як таких. Хоча це не применшує їхньої корисності для оцінювання окремих (переважно структурних) елементів капіталу, однак свідчить про недостатній ступінь розвитку спеціальних методів оцінювання;

– ступінь розвитку системи комунікацій є визначальним чинником ефективності управління капіталом підприємства. Якісні комунікації (з технічного та соціального аспектів) забезпечують раціональне використання активів та їхній стійкий розвиток.

Капітал потрібно розглядати як інтелектуальні здібності та практичні навички (сукупність здатностей та знань, що отримані в процесі освіти та практичної діяльності людини), які мають економічну цінність і використовуються у виробничій системі, а також зв'язки між людьми та норми довіри і поведінки від яких залежить механізм соціальної взаємодії, взаємовідносини індивідів щодо визначення власності, розподілу прав та відповідальності, які створюють унікальні конкурентні переваги і орієнтовані на задоволення потреб суспільства, з метою створення економічного потенціалу й одержання доходу.

Оцінка капіталу на конкретний об'єкт складової частини капіталу у конкретному випадку їхнього використання досить складна процедура й у кожному випадку вимагає унікального рішення задачі. Однак при усьому різноманітті таких випадків існує три загально визначені підходи до оцінки: витратний підхід, порівняльний (ринковий) підхід, дохідний підхід.

Як бачимо, серед розглянутих методичних підходів до оцінки капіталу чітко прослідковуються такі способи оцінки:

1. Знаходяться витрати на створення даного виду капіталу, дохід, який отримано внаслідок використання цього капіталу в процесі виробництва і на основі всього вище зазначеного визначається норма прибутку (коефіцієнт, на основі якого можна визначити участь капіталу у створенні прибутку).

2. Знаходиться дохід, який отримано внаслідок використання даного виду капіталу в процесі виробництва, на основі коефіцієнту прибутковості даного виду капіталу можна визначити необхідний обсяг інвестицій у створення даного виду капіталу.

3. Знаходяться витрати на створення даного виду капіталу, на основі коефіцієнту прибутковості даного виду капіталу можна визначити дохід, який отримано внаслідок використання даного виду капіталу в процесі виробництва.

Можна розподілити всі методи на такі, де можна чітко визначити витрати або інвестиції на створення даного виду капіталу і ті, де неможливо це здійснити на основі

звичайної фінансової звітності. Ці витрати можна вважати мінімальною базою оцінки капіталу із врахування методу нарахування прибутку, серед яких розглядались такі: капіталізації доходів, дисконтування, роялті, норми прибутку, норми ефективності, комерційної значущості.

Визначити наскільки інтенсивне відбуваються структурні зміни ефективності використання капіталу на підприємстві можна за допомогою показника, який визначає і характеризує зміну структури в цілому, тобто структурне зрушення або інтенсивність змін структури – це коефіцієнт структурних змін. Його можна знайти за формулою [2]:

$$K_{\text{ІНТ}} = S_{w_i - w_0} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k (w_{1i} - w_{0i})^2}{k}}$$

де w_{1i} , w_{0i} – відповідно питома вага i -тої структурної компоненти ефективності використання корпоративного капіталу в поточній і базовій структурі ;

k – кількість структурних компонент.

Цей квадратичний коефіцієнт чутливо реагує на сильні коливання структури і менш залежить від впливу так званих «викидів» у вибірці.

Коефіцієнти структурних зрушень дозволяють зробити узагальнену оцінку швидкості зміни питомої ваги окремих частин сукупності і являють собою якісні структурні зміни в процесі дослідження структури інтегрального показника ефективності використання корпоративного капіталу. Вони показують, на скільки процентних пунктів в середньому відхиляються один від одного порівнювані питомі ваги. У випадку, якщо зміни в структурі ефективності використання корпоративного капіталу по окремим складовим капіталу в часовому періоді не відбуваються або відбуваються незначно, то коефіцієнт структурних зрушень близький до нуля [3]. Верхньої межі змін коефіцієнт структурних зрушень не має. Чим вище цей коефіцієнт, тим більші зміни можна спостерігати в структурі даного інтегрального показника, і, відповідно, на підприємстві відбуваються зміни стратегічних напрямлень розвитку окремих складових капіталу.

На думку Казинця Д.С. [4] коефіцієнт структурних зрушень показує на незначні структурні зрушення у стійкій досліджуваній системі, якщо він менш за 2%. У протилежному випадку, коефіцієнт структурних зрушень показує суттєві структурні зміни. Це можна говорити і про структурні зміни в ефективності використанні капіталу.

За інших однакових умов чим вища інтенсивність зрушення в економічній структурі, тим більше структуроутворюване значення воно визначає для розвитку даної структури. Поняття інтенсивності дозволяє вирішувати проблеми, які виходять із протиріч структурних зрушень: із двох суперечливих зрушень у структурі домінуючу роль відіграє більш

інтенсивне, і в умовах відносно замкнутої економічної системи маса його буде збільшуватись, тоді як маса протилежного йому протизрушення – зменшуватись [4].

В процесі оцінки швидкості структурних зрушень доцільно також врахувати і фактор масштабності використання капіталу. Для цього в [5] пропонується використовувати коефіцієнт структурної мобільності ($K_{см}$):

$$K_{см} = K_{інт} * I_n$$

де I_n – індекс зростання сумарної доданої вартості.

В якості індексу зростання доданої вартості пропонуємо використовувати індекс зростання (зменшення) чистого доходу від реалізації продукції.

На даному етапі важливим є визначення масштабної мобільності ефективності використання капіталу ($K_{мм}$), для цього, на нашу думку, можна використовувати формулу:

$$K_{мм} = I_k * I_n$$

де I_k – індекс зростання (зменшення) капіталу на підприємстві.

Виходячи із того, що коефіцієнт структурної мобільності говорить про інтенсивність структурних змін капіталу підприємства, а коефіцієнт масштабної мобільності – про масштабність узагальненої оцінки капіталу, то тут можуть логічно виникати різні ситуації, які показані в табл. 1.

Якщо рівень структурної мобільності високий і вище середнього рівня і рівень масштабної мобільності капіталу високий, то найкращою стратегією розвитку капіталу буде стратегія розвивати визначені структуроутворюючі структурні компоненти шляхом зосередження всіх зусиль саме на них. Так як ця структуроутворююча компонента сприяє розвитку капіталу загалом і її ефективність можна продовжувати нарощувати доки вона не вичерпає своїх можливостей.

Якщо рівень структурної мобільності капіталу високий, а рівень масштабної мобільності капіталу високий або вище середнього, то використовується таки самий напрям стратегічного розвитку капіталу.

Якщо рівень структурної мобільності капіталу середній, а рівень масштабної мобільності капіталу високий, вище середнього або середній; рівень структурної мобільності капіталу вище середнього, а рівень масштабної мобільності капіталу вище середнього і середній рівень, то стратегією тут може бути розвиток конкретної структурної компоненти, яку можна визначити на основі додаткового аналізу, а доки розвивати капітал загалом. Ця ситуація характеризується тим, що існує певний рівень невизначеності щодо пріоритетності направлення подальшого розвитку і важливою задачею зараз є саме визначення неї.

Таблиця 1. Матриця «рівень структурної мобільності – рівень масштабної мобільності» капіталу

Рівень масштабної мобільності корпоративного капіталу	Рівень структурної мобільності корпоративного капіталу			
	Високий	Вище середнього	Середній	Низький
Високий	Розвивати визначені структуроутворюючі структурні компоненти шляхом зосередження всіх зусиль	Розвивати визначені структуроутворюючі структурні компоненти шляхом зосередження всіх зусиль	Існує певний рівень невизначеності щодо пріоритетності розвитку конкретної структурної компоненти, потрібен додатковий аналіз, а доки розвивати капітал загалом	Активний розвиток капіталу загалом по всім структурним напрямкам
Вище середнього	Розвивати визначені структуроутворюючі структурні компоненти шляхом зосередження всіх зусиль	Існує певний рівень невизначеності щодо пріоритетності розвитку конкретної структурної компоненти, потрібен додатковий аналіз, а доки розвивати капітал загалом	Існує певний рівень невизначеності щодо пріоритетності розвитку конкретної структурної компоненти, потрібен додатковий аналіз, а доки розвивати капітал загалом	Активний розвиток капіталу загалом по всім структурним напрямкам
Середній	Визначені структуроутворюючі фактори вичерпали або вже вичерпують можливості, утримувати їх на існуючому рівні або пошук нових можливостей розвитку серед системо утворюючих факторів другого порядку	Існує певний рівень невизначеності щодо пріоритетності розвитку конкретної структурної компоненти, потрібен додатковий аналіз, а доки розвивати капітал загалом	Існує певний рівень невизначеності щодо пріоритетності розвитку конкретної структурної компоненти, потрібен додатковий аналіз, а доки розвивати капітал загалом	Пошук нових можливостей розвитку капіталу, або створення системо утворюючих факторів
Низький	Визначені структуроутворюючі фактори вичерпали або вже вичерпують можливості, утримувати їх на існуючому рівні або пошук нових можливостей розвитку серед системо утворюючих факторів другого порядку	Визначені структуроутворюючі фактори вичерпали або вже вичерпують можливості, утримувати їх на існуючому рівні або пошук нових можливостей розвитку серед системо утворюючих факторів другого порядку	Пошук нових можливостей розвитку капіталу, або створення системо утворюючих факторів	Пошук нових можливостей розвитку капіталу, або створення системо утворюючих факторів

Якщо рівень структурної мобільності капіталу низький, а рівень масштабної мобільності капіталу середній або низький, то найбільш оптимальною стратегією розвитку капіталу буде пошук нових можливостей розвитку капіталу, або створення системоутворюючих факторів. Це виходить із того, що відсутні структурні зрушення у капіталі, і, відповідно, немає системоутворюючих факторів, а капітал загалом розвивається повільно і тому підприємству потрібно зосередитись на пошуку тих факторів, які найбільше сприяють розвитку капіталу.

Якщо рівень структурної мобільності капіталу високий, а рівень масштабної мобільності капіталу низький або рівень структурної мобільності капіталу середній, а рівень масштабної мобільності капіталу низький, то найбільш оптимальною стратегією розвитку капіталу буде пошук нових можливостей розвитку серед системоутворюючих факторів другого порядку. Визначені структуроутворюючі фактори вичерпали або вже вичерпують можливості і потрібне додаткове визначення факторів, які найбільше сприяють розвитку капіталу і пошук потрібно провести серед системоутворюючих факторів другого порядку.

Висновок. При аналізі змін структури капіталу за визначений проміжок часу необхідно дослідити зрушення за кожний період окремо, а також визначити роль структурних зрушень у окремі періоди відносно загальної тенденції, а саме оцінити їхній внесок у формування певного зрушення.

Визначення інтенсивності структурних змін ефективності використання капіталу разом з узагальненою оцінкою ефективності використання капіталу дозволить обґрунтувати напрями стратегічні напрями розвитку окремих складових капіталу і капіталу загалом.

1. Босак А.О. *Інтелектуальний капітал підприємства: комунікаційний аспект* / А.О. Босак // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. – № 635 (40).

2. Елисеєва И. И. *Общая теория статистики: [учебник]* / И. И. Елисеєва, М. М.Юзбашев; под ред. И. И. Елисеєвой. – М.: *Финансы статистика*, 2004.

3. Полуянова Е. И. *Анализ структурных сдвигов привлечения прямых иностранных инвестиций по видам экономической деятельности в Украине и мире* / *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. Наук. праць: у 3-х т. - Маріуполь, 2013. - Вип. 1, Т. 1.*

4. Казинец Л. С. *Темпы роста и структурные сдвиги в экономике* / Л. С. Казинец . – М.: *Экономика*, 1981.

5. Коломицева О. В. *Економічна оцінка структурних зрушень у соціально-економічних системах* / О. В. Коломицева // *Бізнес-інформ. - 2011. – № 6.*

6. Алимов О. М. *Структура промислового виробництва в системі ринкової економіки* / О. М.Алимов, Н. П. Гончаров, В. В. Лобанов. – К.: *НАН України, Інститут економіки*, 2000.

7. Анисимова О. Н. Проблемы оценки интеллектуального потенциала промышленных предприятий / О. Н. Анисимова // *Бізнесінформ*. – 2012. – № 6.

8. Школа В. Ю. Роль інтелектуального капіталу у забезпеченні розвитку інноваційної соціально-економічної системи / В. Ю. Школа, В. О. Щербаченко // *Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону: [монографія] / за ред. О.В. Прокопенко*. – Суми : Сумський державний університет, 2012.

Стаття надійшла до редколегії 02.07.2016 р.